

4) антытэза, з дапамогай якой у тэксце экспрэсіўна вылучаюцца сітуацыйная кантрасты (*І не дзіва, бо не народ зроблены для ронду, а ронд для народу; хто ваш прыяцель, а хто ваш вораг; пісалі многа, а нічога не зрабілі*);

5) інверсія, якая дапамагае расставіць акцэнт на адпаведных словах, падкрэсліць неабходнае, затрымаць увагу чытачоў (*Працуе бацька цяжка на дзеццкі свае, гадуе маці сына, ночанькі не спіць, а Цар, сабача яго вера, як гэты воўк, закраўшыся, вяліць лавіці, у дыбы скуці і гнаць ад радні далёка*);

6) сінтаксічны паралелізм (*І як чалавек мае галаву на тое, каб думаў, а рукі і ногі, каб зрабіў так, як задумаў, так ронд мае Цара, каб рондзіў, а чыноўнікаў на ўсіх месцах і мястэчках, каб рабілі, як Цар захочэ. І як добры слуга глядзіць худобы гаспадарскай і слухае сва[й]го гаспадара, так добры ронд глядзець павінен ішчасця людзей...*). Праз тэкставыя паралелі спрашчаецца разуменне ідэі, дасягаецца натуральна зразумелая вобразнасць;

7) рытарычныя фігуры, у прыватнасці звароткі, воклічы (*дзецюкі, дзецючкі, браты, браткі, мае міленькія: Дзецюкі! Так пытаю вас, Дзецюкі, – што ж нам трэба зрабіці? Так, Дзецюкі, па дабросці да ладу не дойдзем! Так пытаю вас, Дзецюкі, – што ж нам трэба зрабіці? Но, скажыце ж, браткі!*), рытарычныя ланцужкі пытанняў (*А ў нас, Дзецюкі, чы гэтак? Чы ў нас е справядлівая наука ў школах, што учыць жыці без крыўды другога? Чы е праўда і справядлівасць у судзе? Чы можа чалавек быць пэўны, што яго ніхто не скрыўдзіць? Чы ронд маскоўскі думае аб людзях, каб яны маглі жыці ішчасліва? Самі скажэце?*), якія падтрымліваюць сувязь аўтара з чытачом, забяспечваюць паспяховасць эмацыйнага ўздзеяння.

Як відаць, стыль “Мужыцкай праўды” ў большасці сваіх адзнак набліжаны да сучаснага разумення і патрабаванняў публіцыстыкі. Рысы неўнармаванасці можна адзначыць на лексіка-фразеалагічным узроўні, сродкі якога ўсе ж бліжэй да гутарковага стылю маўлення. Сінтаксічны ўзровень адзначаецца ўжо сфармаванымі рысамі стылістычнай адметнасці, паслядоўнымі ў сваіх праявах.

А. У. Кандратовіч

Варыянты тапонімаў Барысаўскага раёна Мінскай вобласці

У любой сістэме імкненне да ўстойлівасці супярэчыць імкненню да зменлівасці. У мове ў цэлым, і ў анамастыцы ў тым ліку, вынікам гэтага працэсу становіцца варыянтнасць. Трэба заўважыць, што вар’іраванне прызнаецца не толькі аб’ектыўнай, але і неабходнай умовай існавання онімаў. Больш таго, спецыфічны характар сувязі онімаў з паняццем, вядучая ідэнтыфікуючая функцыя ўласных імёнаў (у адрозненне ад абагульняючай

функцыі, уласцівай імёнам агульным) спрыяе таму, што вар’іраванне ў анамастычнай сферы, як правіла, больш масавая з’ява, чым у агульнай лексіцы. Вывучэнне анамастычных варыянтаў з’яўляецца важнай і цікавай навуковай задачай. Па-першае, такі аналіз можа садзейнічаць выяўленню заканамернасцяў станаўлення і функцыянавання анамастычнай сістэмы канкрэтнай мовы. Па-другое, паколькі ўласныя найменні ўтрымліваюць інфармацыю пра гісторыю мовы і этнаса ў цэлым, то даследаванне асаблівасцяў іх фармальнага вар’іравання дазваляе атрымаць звесткі пазалінгвістычнага характару, у прыватнасці пра ўзровень нацыянальнага самаўсведамлення на пэўным храналагічным этапе, пра сувязь паміж ужываннем моўных формаў у камунікацыі і моўнай свядомасцю і г. д.

Разгледзім сучасныя варыянты айконімаў на прыкладзе ўласных найменняў населеных пунктаў Барысаўскага раёна Мінскай вобласці⁵. Пры аналізе выявіліся наступныя тыпы варыянтаў:

1. Фанетычныя варыянты, сярод якіх вылучаюцца:

- **акцэнталагічныя варыянты:** *Мулішча – Мулішча⁶, Старына – Стáрына, Ма́жніца – Мажні́ца, Пяда́нь – Пяда́нь, Рыба́чнае – Ры́бачнае;*

- **варыянты, абумоўленыя зменамі ў галіне галосных гукаў:** *Граблò – Грыблò, Клы́пенка – Клы́пінка, Папярэ́жжа – Папарэ́жжа, Я́бланка – Я́блынька.* Найбольшую частку такіх варыянтаў складаюць тапанімічныя пары, у якіх адрозненні ў націску прыводзяць да змен літарнага складу, абумоўленых адлюстраваннем беларускага **акання** (*Забало́цце – За́балацце, Заго́цец – Загаце́ц, Дóбрыцае – Дабры́цае, Дубавы́я – Дубóвыя, Іва́нкаўшчына – Іванко́ўшчына, Кайта́нава – Кайтанóва, Карса́кавічы – Корсакавічы, Ла́нкаўшчына – Ланко́ўшчына, Лісіно́ – Лісіна, Со́калы – Сакалы́, Стóткаўшчына – Статко́ўшчына, Стралкаўцы́ – Стралко́ўцы, Чэ́рнеўка – Чарня́ўка, Яно́ва – Я́нава*) і **якання** (*Будзяні́цкая Рудня – Бúдзені́цкая Рудня, Валяні́нава – Валенціно́ва, Вярхо́віна – Верхаві́на, Дзедзілавічы – Дзядзі́лавічы, Палялю́м – Палелю́м, Цёшкаўка – Цяшко́ўка*);

- **варыянты, абумоўленыя зменамі ў галіне зычных гукаў:** *Но́вая Мётча – Но́вая Мёдча, Сто́цберг – Стóтберг – Сто́дберг, Студзёнка – Сцюдзёнка, Фрало́ўка – Храло́ўка, Хаўхóліца – Халхóліца.* Сюды ж можна аднесці варыянты з выпадзенне літары *тыпу Міхайло́ва – Міхало́ва*, варыянты з цвёрдым/ мяккім зычным тыпу *Бараўляны – Бараўляні*; варыянты з адлюстраваннем/ неадлюстраваннем беларускага **фанетычнага падаўжэння** (*Вільяно́ва – Вілляно́ва, Унталья́нка – Унталля́нка*).

⁵ Матэрыял для даследавання адбіраўся з нарматыўнага даведніка “Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь. Мінская вобласць” (Мінск, 2003).

⁶ Тут і далей у варыянтных парах першым падаецца афіцыйны, паводле даведніка, варыянт назвы, а другім (і наступнымі) – варыянт, які ў даведніку змяшчаецца ў рубрыцы “Варыянты назваў населеных пунктаў”.

2. Марфалагічныя варыянты, абумоўленыя адрозненнямі ў форме роду і ліку: *Баранаўка* (ж.р.) – *Баранаўкі* (мн.л.), *Броды* (мн.л.) – *Брод* (м.р.), *Вішнёвая* (ж.р.) – *Вішнёвае* (н.р.), *Восава* (ж.р.) – *Восаў* (м.р.), *Дубнік* (м.р.) – *Дубнікі* (мн.л.), *Дудзінка* (ж.р.) – *Дудзінкі* (мн.л.), *Жыцькава* (н.р.) – *Жыцькаў* (м.р.), *Крынічкі* (мн.л.) – *Крынічка* (ж.р.), *Млехава* (ж.р.) – *Млехаў* (м.р.), *Мулішча* (ж.р.) – *Мулішчы* (мн. л.), *Рубленікі* (мн.л.) – *Рубленік* (м.р.), *Скупліна* (ж.р.) – *Скуплін* (м.р.), *Судоль* (ж.р.) – *Судолі* (мн. л.), *Ярцаўка* (ж.р.) – *Ярцаўкі* (мн.л.).

3. Лексічныя варыянты, абумоўленыя:

- **фактамі перайменавання населеных пунктаў:** *Зорычы* – *Сморкі*, *Зялёная Дубрава* – *Зялёнка*, *Кастрычнік* – *Клёпкі*, *Садоўшчына* – *Кабыльшчына*;
- **перакладам наймення ці яго часткі з беларускай мовы на рускую:** *Вялікая Ухалода* – *Большая Ухалода*, *Вялікае Стахава* – *Большое Стахава*, *Светлая Рошча* – *Светлы Гай*, *Чырвоны Кастрычнік* – *Красны Акцябр*.

3. Камбінаваныя варыянты, у тым ліку:

- **фанетыка-марфалагічныя:** *Барань* (ж.р.) – *Баран* (м.р.), *Граблo* (н.р.) – *Грэбла* (ж.р.), *Жартайка* (ж.р.) – *Жортай* (м.р.);
- **словаўтваральна-марфалагічныя:** *Замужанне* (н.р.) – *Замужаны* (мн.л.), *Прудзішча* (н. р.) – *Прудок* (м. р.), *Курган* (м.р.) – *Курганіха* (ж.р.), *Строна* (ж.р.) – *Устронне* (н.р.);
- **лексіка-марфалагічныя:** *Новае Янчына* (ж.р.) – *Янчын* (м.р.).

Найбольш частотнымі сярод зафіксаваных варыянтаў з'яўляюцца фанетычныя разнавіднасці айконімаў.

Як можна меркаваць, вар'іраванне айконімаў выклікаецца самымі рознымі прычынамі інтра- і экстралінгвістычнага характару. Падставамі для з'яўлення варыянтаў маглі служыць наступныя фактары:

- **аналогія з суадноснай апелятыўнай лексікай**, напрыклад: *Вярховіна* – *Верхавіна*, *Граблo* – *Грыблo*, *Дубавыя* – *Дубовыя*, *Сокалы* – *Сакалы*, *Ябланка* – *Яблынька*;
- **адлюстраванне дыялектных асаблівасцяў**, напрыклад: *Бараўляны* – *Бараўляні* (змякчэнне зычнага ў фарманце), *Вяляцічы* – *Віляцічы* (дысімілятыўнае яканне), *Фралoўка* – *Хралoўка* (субстытуцыя [ф]);
- **дапушчальнасць варыянтнага вымаўлення тых ці іншых слоў** у агульнай мове (напрыклад, *Студзёнка* – *Сцюдзёнка*, *Хаўхoліца* – *Халхoліца*) або ў межах іншых анімчных груп (напрыклад, *Міхайло́ва* – *Міхало́ва*);
- **тэндэнцыя да выраўноўвання націску ў пэўных тыпах назваў**, напрыклад: *Ланкаўшчына* – *Ланкоўшчына*, *Іванкаўшчына* – *Іванкоўшчына*, *Стоткаўшчына* – *Статкоўшчына*; *Валянцінава* – *Валенціно́ва*, *Кайтанава* – *Кайтано́ва*;
- **зацёмненасць этымалогіі**, напрыклад: *Новая Мётча* – *Новая Мёдча*, *Сто́цберг* – *Стoтберг* – *Стoдберг*;

- *іншамоўны (у першую чаргу рускі) уплыў*. Паколькі на працягу доўгага перыяду беларускія формы айканімаў утвараліся ад рускіх маглі ўзнікнуць варыянты тыпу *Вільяно́ва – Вілляно́ва, Унталья́нка – Унталля́нка* (у афіцыйнай форме на рускі ўзор не адлюстравана фанетычнае падаўжэнне), *Во́сава – Во́саў, Жы́цькава – Жы́цькаў, Млѣхава – Млѣхаў, Но́вае Янчына – Янчын* (у афіцыйнай форме замацаваная форма ўласціва рускай мове на *-ова, -іна*, а ў неафіцыйнай – характэрная беларуская мадэль на *-аў, -ын*).

- *свядомая замена наймення*, якая адбылася ў выніку перайменаванняў (пераважна савецкага часу, калі спрадвечныя матываваныя найменні прызнаваліся немілагучнымі і замяняліся на выпадковыя саветызмы), напрыклад, *Садбо́ўшчына з Кабы́льшчына, Ка́стрычнік з Клѣпкі*, або пры перакладзе назвы (з рускай мовы на беларускую, калі рускія формы падмянялі адпаведныя беларускія або ўкліньваліся ў беларускае найменне), напрыклад, *Вялі́кая Ухало́да – Бальшы́я Ухало́да, Свѣтлая Ро́шча – Свѣтлы Гай, Чырво́ны Кастры́чнік – Кра́сны Акія́бр*.

Такім чынам, прааналізаваны матэрыял паказаў, што варыянтнасць – шырока распаўсюджаная з’ява ў беларускай айканіміі. Наяўнасць айканімічных варыянтаў на першы погляд знаходзіцца ў супярэчнасці з асноўнай функцыяй онімаў – служыць па магчымасці ўнікальным найменнем канкрэтнага адзінкавага аб’екта. Аднак на практыцы варыянтнасць (калі мець на ўвазе натуральную моўную, а не штучна справакаваную перайменаваннімі, перакладамі варыянтнасць) аказваецца дакладна дэтэрмінаванай асаблівасцямі моўнай сістэмы і законамі моўнага развіцця. Варыянты дэманструюць, што айканімія не статычная застылая схема, а жывая, схільная да развіцця сістэма. Вывучэнне ўзаемаадносін у айканімічных варыянтных радах дазваляе выявіць найбольш натуральныя, заканамерныя тыпы іменавання. Гэтую інфармацыю варта ўлічваць, напрыклад, пры ўстанаўленні асноўнага, вядучага варыянта, які замацоўваецца як афіцыйны, або пры патрэбе перайменавання.